

Ja Jehoova ütles: “ Vaata, rahvas on üks ja neil kõigil on üks keel, ja see on alles nende tegude algus. Nüüd ei ole neil võimatu ükski asi, mida nad kavatsesid teha!”

(1 Mo. 11:6)

RIIK – SEE OLEME MEIE *

Andres Soosaar

I (Intro)

Maakera pind jaotub maaks ja veeks ning elusmaailm asustab neid mõlemaid. Kuid kelle oma on Maa? Inimesed vastavad sellele küsimusele enamasti, et meie oma. Tõdegem, et inimesed on vallutanud enesele kogu maismaa, vaid jääne Lõunamanner jääb vahest erandiks. Ajuti paistab inimese ülemvõim ka Antarktikas, kuid püsivaks peremeheks on tollel kontinendil ikkagi Loodus. Kuigi inimesed ei ole suutnud elada kui vennad ja õed, on nad planeedi maismaa vallutajatena käitunud küll üksmeeles. Oleme vallutanud enamiku maismaast ning elavast, ainult need on jäänud alistamata, kes ei ole mingil moel kasulikuks osutunud või ei ole meile lihtsalt mõistetavad. Heitlus maa pärast toimus suurte loomadega, kuid mikroorganismidega ei ole kunagi võideldud kontinentide ega muu elamisruumi pärast. Ökoloogilises plaanis saadabki inimeste eksistentsi teatud kindel elav kooslus.

Nagu öeldud, ei käitu inimesed õdede-vendadena ega ela seetõttu valitsejatena üksmeeles. Enamusel inimestest ei ole tarvis end pidada maailma valitsejateks. Tundub iseenesest mõistetavana pidada end paremaks ja tähtsamaks muust elavast, kogu loodusest. Näib nõnda, et elavast maailmast ei sünni inimkonnale ähvardavat ohtu, kõne alla tuleksid ehk needsamad organismid, mis on jäänud alistamata (bakterid jt.). Üleolekutunne sünnitab ükskõiksust, ükskõiksus võimaldab tegutseda hoolimatult ja muu elava peale mõtlemata. Sellise ahelreaktsiooni tagajärjeks võib kergesti saada kaos ja kogu elava hävimine.

Jah, inimkond on jaganud omavahel maismaa ning osa veestki, seejuures toimib maade eraldatus küllalt rangelt ning on ajas suhteliselt püsiv. Inimesed elavad suurte rühmadena eraldi riikides.

Kogu inimkonna arengu käigus toimib inimeste suhetes kaks vastandlikku mõju, nii püüd ühinemisele kui ka eraldumisele. Need kaks vastandlikku jõudu toimivad pidevalt koos, kuid aegade jooksul on nende summaarne toime päris erinev olnud. Üldtunnustatud vaadete kohaselt järgnes suurte inimgruppide arengus ürgkollektivismile võimas eraldumisperiood, mis alles käesoleval ajal on asendumas uue ühinemispüüdega. Kui too kauge kollektivism sai ainsaks võimaluseks inimkonnale alustada oma võimaluse realiseerimist, siis praegune püüd ühistegevusele on põhjustatud hoopis teistest põhjustest. Eraldumisele põhinenud inimkonna areng viis maailma olukorda, kus katastroofi võimalus on saanud ilmselgeks ning ainus võimalus on taas ühineda oma tegevuses enese loodud ohtude vastu. Eraldumisajastut iseloomustab hästi asjaolu, et inimesed ühinesid riikideks, et üksteisest eralduda. On üsna hästi teada, et eraldatusele (riiklusele) rajatud maailmakorraldus tekkis juba iidsetel aegadel. Raske on täpselt öelda, kas tekkis see korraga kogu maakeral. Erinevates vormides eraldatus muidugi eksisteeris, sest vaid transpordivahendite ja side areng võimaldas inimkonnal ületada suuremaid looduslikke takistusi. Alles 19. ja 20. sajandil hakkas inimkond end identifitseerima tervikuna, seda eeskätt tänu mootorsõidukitele ja traadita sidele. Kadumas on geograafiline eraldatus, kuid riiklik-poliitiline eraldatus on säilinud endiselt. Tõenäoliselt kujunes riiklus globaalses mastaabis siiski ebahühtlaselt, võimalik, et difusiooni teel. Ajalugu tõestab meile, et inimkonna enese jaotus iseloomustub muutlikkusega – riike kaob ja tekib juurde ning nende piirid muutuvad. Põhjuseid sellisteks protsessideks võib olla mitmeid, igal juhul on vähetõenäoline, et piiride muutmise ajendiks saab inimeste tüdimus üksteisest. Riikidevahelisteks ja riigisisesteks. Valikvõtteks riikide piiride nihutamisel tuleb pidada sõda, mille korral tekib uus olukord vägivald. Sõda on küll riikidevaheline asi, kuid tihti saab sõja põhjuseks siseriiklik vastuolu. Tuleb tõdeda, et ei olegi tegelikult teist võimalust riigipiiride muutmiseks kui vägivald. Alati peaks leiduma riigis ja väljaspool seda neid, keda rahuldab *status quo* ning samuti leidub neid, keda see ei rahulda. Seepärast on konflikt riikide sees ja vahel paratamatu iseloomuga. Seni püüti taolisi konflikte lahendada põhimõttel “võiduka lõpuni” jõu ja vägivallaga, sünnitades sellega juba eos uue konflikti. Edaspidi tundub parimana võimalus lahendada riikidevahelisi konflikte sarnaselt inimestevaheliste konfliktidega, st. mitte omavahelise füüsilise võitlusega, vaid vahendaja kohtu kaudu. Selline vahendaja poolt pakutud lahend peaks kahandama osapoolte iha tasuda kätte toimunud sündmuste eest. Selline arusaam võib tunduda naiivsena, kuid veelgi naiivsem on lootus, et konflikte õnnestuks hoopiski vältida. Sarnaselt riikliku terviklikkuse muutlikkusele on

aja toimele allutatud ka riigis elava rahvastiku elu. Kuna riigisüsteem igatseb stabiilsust ja ning inimeste elutingimused muutuvad pidevalt, siis püsib visalt vastuolu inimeste ja riigi vahel ning see vastuolu ulatus ja intensiivsus võib määrata otsustavalt riikliku süsteemi talitlemist.

Meie lugu algab sõnadega “Riik – see oleme meie”. Tuleb tunnista see pealkiri omab mitmetähenduslikku sisu, mida selgelt eristades saame oma käsitlusele põhiplaani:

1. Riiki on algselt koondunud püsivalt teatud hulk inimesi ning riigi kestvuse kandjaks saavad nende järeltulevad põlvned.

2. Meie – see eeldab teatud ühtekuuluvust ning samal ajal eristumist ülejäänutest; riiki saab pidada kollektiivsuse ilminguks. Selles lauses esineb vaid olevikuline aspekt, raske, kui mitte võimatu näib öelda midagi mineviku ja tuleviku kohta. Riik ei ole nii laiemas kui kitsamas tähenduses igavene, vaid eksisteerib ikka konkreetses ajas ning on ajas piiratud.

3. Olemuslik-kuuluvuslik aspekt. “Meie” on sisult laiem mõiste kui “riik”. Kui riik määratletakse meiega, siis meid saab määratleda riigi poolt üsna kitsas tähenduses. Sellest asjaolust tuleneb 2 olulist järeldust. Esiteks saab riiki pidada teatud meie väljenduseks ja mudeliks. Teiseks on riik ja meie vastastikusel ning ka osalises seoses.

Võttes aluseks meie loo juhtlause ning selles sisalduva võimaluse tõlgendada ühe erilise grupi omavahelisi suhteid, püüame lähemalt vaadelda, milliseid potentsiaalseid võimalusi võib eneses selline inimeste ühistegevuse vorm kui riik.

II (Meie)

Juba puhtfüüsiliselt saab sama liigi elusorganisme üksteisest eraldada, nad on diskreetsed. Võttes aluseks inimtunnetuse, saab vastandada ja tegelikkuses ka vastandab igäüks meist end ülejäänutele. Olulisemad põhjused võiksid olla meelteandmete suundumine konkreetse indiviidi aju suunas ning loomulikult ka aju individuaalsus selle sõna kõige erinevates tähenduses. Seega jagab igäüks mitte ainult inimkonna, vaid teinekord kogu maailma iseendaks ning ülejäänuks.

Keelgi, mis on seotud kogu vaimsega, jagab elava maailma isikuliste asesõnade läbi neljaks:

1. mina

2. meie

3. sina, teie

4. tema, nemad

Vaatleksime seda jaotust lähemalt võttes aluseks “mina” kui elementaariususe. “Meie” tähendab hulka minasid, kes on ühinenud mingil põhjusel rühmaks. Sina ja teie omavad kahesugust tähendust: ühelt poolt selge füüsiline eristumine minast ning teiselt poolt ebamäärane suhe meiega. Sina-teie võib kuuluda meie hulka, kuid võib ka mitte kuuluda. Tema-nemad eristuvad selgesti nii minast kui ka meist. Juba igapäevasest keelekasutusest on teada, et ülaltoodud kehtib vaid tinglikult, sest meie ei kujuta enesest midagi väga stabiilset. Aegajalt “meiega” ühinevad ning meist eralduvad sina-teie ja tema-nemad. On tähelepanuväärne, et juba keele kesketes struktuurides peegeldub inimlik elukorraldus. Järgnevalt uurime lähemalt “meid”, meie asemel saab kasutada ka selliseid üldise tähendusega sõnu rühm, grupp, ühendus jmt. Inimesed ühenduvad mitmesugustesse ühendustesse:

1. sotsiaalse ja bioloogilise tunnuse alusel, nt. perekond, suguvõsa, rahvus, rass
2. majandusliku tegevuse järgi, nt. eraettevõtluse erinevad vormid, riigiettevõtluse erinevad vormid
3. poliitilise tunnuse järgi, nt. parteid, ühendused

Ehkki loend ei esita inimeste ühendusi ammendaval viisil, näeme ometi, et inimeste ühinemine mingi ühise tunnuse alusel on inimeste elulaadis nii sisuliselt kui hulgaliselt laialt levinud. Samas tõdegem, et igasugune ühendumine on ka eraldumine, sest ükskõik millise ühenduse loomine toob kaasa eraldumise suurema rühma sees.

Miks inimesed ühenduvad ja eralduvad? Üksikisiku positsiooni alusel toimub grupeerumine kas tema tahte ja soovi kohaselt või sellest sõltumata: esimene viis võiks olla mitteparatamatu, teine aga paratamatu ühinemise viis. Ühinemine oma tahte ja soovi kohaselt ei ole üksikisiku seisukohalt samuti ühetaoline, sest soovide ja tahte motiivid võivad vägagi erinevad olla. Paratamatu ühinemine on hästi mõistetav perekonna, kuid ka vägivalla ning jõu kasutamiseiga loodud gruppide korral, siin ahistatakse sageli inimeste soove ja tahet. Ajalooline kogemus näitab, et vaid üksikutel õnnestub ületada väline surve ning siiski seotult suurte ohvritega.

Paratamatu ühinemine jagab inimesi mitmesse rühma: ühed, kes ei soostu ühinemisega ning tegutsevad suuremal või vähemal määral ühenduse vastu; teised, kes ühinevad, kuid jäävad

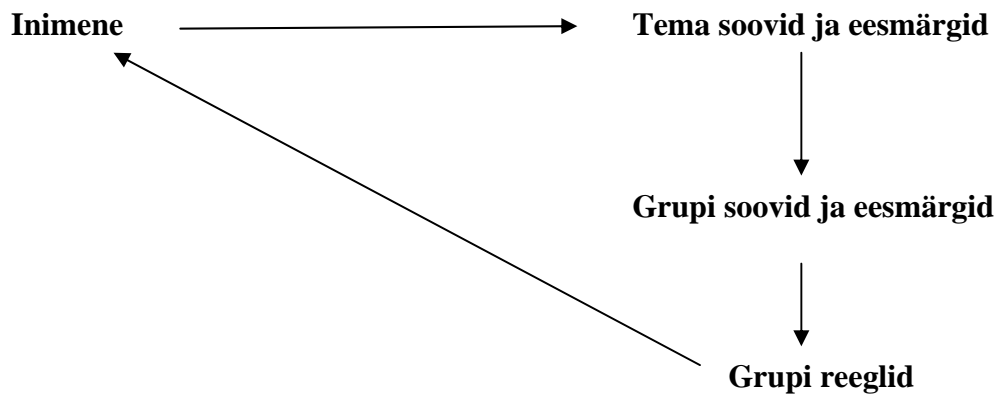
neutraalseks; kolmandad, kelle soov ja tahe muutuvad ning nad hakkavad pärast esialgset vastuseisu ühenduse toetajateks.

Üldiselt võttes mitteparatamatud ühinejad saavad end realiseerida sattumata konflikti iseendaga. Jääb järgi veel üks võimalus, sest leidub inimesi, keda ei taheta ühenduse poolt vastu võtta, kuigi neil endil on tahe ja soov selleks olemas. Selline tõrje jagab samuti tõrjutuid: ühed üritavad ikka pääseda äravalitute hulka, teistes muutub suhtumine ühendusse äraspidiseks ja nendest saavad ühenduse vastased. Et ühendumine-eraldumine sai ja saab toimuma inimeste jaoks erinevatel viisidel, siis esiteks tunnistagem võimaliku konflikti olemasolu rühmas ning jälgigem suhteid grupis selle liikmete vahel. Oluliseks muutub vahekord grupi loomise eesmärgi ning grupi moodustajate tõeliste soovide ja tahte vahel. Kui enamikule moodustajaist kattub soov ja tahe grupi eesmärkidega, siis see ühendus saab olla suhteliselt stabiilne ja teovõimeline. Kui soov ja tahe ükskõik mis põhjusel vaid riivamisi seostub ühenduse eesmärkidega, siis võib ühenduse teovõime tagasihoidlikuks jääda, sest puudub tõeline ühendav telg osalejate vahel. Kui inimesed on ühinenud rühma, siis tuleb neil jälgida teatud reegleid ning kindlasti leidub seal taolisi eeskirju, mis sunnivad liikmeid psühholoogilises plaanis oma soove või tahet maha suruma. Väga raske või isegi võimatu

oleks luua rühma, kus kõigi tahtmine saaks rahuldatud. Reaalsetes oludes tuleks selline olukord kõneks väga väikestes gruppides. Selline olukord suuremates gruppides eeldaks küll inimeste loomuse muutmist, selle allutamise võimalikkust ühistele huvidele. Eelpool öeldule tuginedes tunnistagem rühmasiseste käitumisreeglite olulist osa nii liikmete kui rühma kui terviku tahte realiseerimisel. Kesksed peaksid siingi olema küsimused grupi kui terviku tegevuse korraldamisest ning eriti üksikliikme tahte realiseerimise võimalustest ja viisidest. Nimetatud kontekstis on põletavaimad vastandite paarid ühishuvi-erahuvi ja enamus-vähemus. Nende paaride olemasolu võimaldabki eksisteerida rühmal ning püüid mõnda neist asjaoludest lihtsalt kõrvaldada või ignoreerida vaid vähendab rühma püsivust. Aegade jooksul on nimetatud ning ilmselt ka teiste vastuolude laad teisenenud. Nendel hämaratel aegadel, kui inimrühma eesmärgiks oli heitluses ümbritseva loodusega saada enestele eluõigus, pidid grupi tegutsemise eesmärgis olema küllalt lihtsad ja selged ning ilmselt ka grupi liikmete omavahelised suhted küllalt selged ning rangelt järgitavad, sest alternatiiviks oli indiviidi üksijäämine looduse vastu. Hiljem kui inimesed olid eluõiguse Maal kindlalt kätte võitnud, jätkus inimeste grupiviisiline

tegevus, kuid inimkonna tegutsemise ehk progressi suunad ja eesmärgid ähmastusid. Nüüd, tagasi vaadates inimkonna ajaloole tundub, et kõige olulisem ei olnud mitte esmaste bioloogiliste tarvete rahuldamine, vaid hoopiski oma mõju järkjärguline laiendamine planeedil, samuti hierarhia taotlused inimkonna sees. Et grupiviisiline tegevus kaotas raudse sideme esmaste ihuliste vajadustega, hägustusid seetõttu grupilise tegevuse reeglid ja eesmärgid. Enam ei olnud distsipliin absoluutne ning paratamatu nõue, ka kõrvale kalletesse ja üleastumistesse suhtumine muutus leebemaks. Seetõttu teisesid ka suhted grupi üksikute liikmete vahel. Grupilise tegevuse eesmärgid laienesid tublisti ning seetõttu lõdvenes seos grupi liikmete vahel ning kaasnes loomulikult ka vastandipaaride erahuvi-ühishuvi ning enamus-vähemus sisu muutumine. Kui eesmärk ellu jääda hõivas enesele absoluutse enamuse, siis muud teiselaadsed eesmärgid taolist huvide ühtsust ei suutnud saavutada. Igatahes saavutas inimkond arengu, kus inimesed valitsevad maapinda ning püütakse allutada ikka ja jälle enesele allutada ka vesi ja taevas. Kuid kahjuks kaasnes võimsa ekspansiooniga ka keskkonna tingimuste ulatuslik ja ettenägematu muutumine ning see on sundinud inimkonda tagasi pöörduma iidsetesse aegadesse, sest tegevuse eesmärgid said identseteks – püüd end säilitada. Kui tookord tuli heidelda loodusega toetudes iseenese kasinatele võimetele, siis nüüd peame ületama eneste poolt loodu mõju maailmale. Ühe võimaliku põhjusena, miks taoline olukord on sünenenud, võiks oletada grupiviisilise tegevuse efektiivsust, aga ka kontrollimatust.

Pöördugem veel tagasi erahuvi-üldhuvi ja enamus-vähemus vastasseisude juurde. Nendest paaridest lähtuvalt arutlesime ühe või teise inimeste rühma stabiilsuse üle. Nimetatud vastasseisud eksisteerivad küll paratamatult, kuid oma konkreetses sisus ei ole nad loomulikult igavused. Ülimalt skemaatiliselt võetuna on olemas mõjude ringseos (vt joonis).

Toodud seoses ei toimi absoluutsetena, st. ringseose liikmed ning nendevahelised seosesd ei ole ühetaolised ega ühesuguse tähendusega. Keskseks elemendiks saab inimene ja tema individuaalsus, mis määrab tema eesmärgid. Seega peitub inimese individuaalsuses võti tema grupiviisiliseks tegevuseks. Antud kontekstis aktualiseerub ka enamuse ja vähemuse omavaheline vahekord ning sellega seoses ka küsimus võimust ja valitsemisest. Läbi inimkonna arengu on grupe valitsenud nii enamus, vähemus kui ka üksikisik ning ilmselt saab nii häid kui halbu näiteid tuua kõikide valitsemisviiside kohata. Vähemuse võimalus grupi juhtimiseks oleks inimeste rühmasisesse suure ebavõrdsuse tunnistamine. Raskeimad probleemid ongi ebavõrdsuse legaliseerimine ning ka ebavõrdsuse konkreetne realiseerimine. Senini on ebavõrdsuse kehtestamiseks olnud valikvõtteks olnud jõud, eriti füüsiline jõud ning see on osutunud märksa kindlamaks argumendiks kui mõistus. Konflikt inimeste vahel on avalik ja pidevalt toimiv. Enamus seevastu apelleerib ikka inimeste võrdsusele, ühetaolisusele, olgu siis või vaid potentsiaalselegi. Hoolimata enamuse kvantitatiivsest ülekaalust tuleb ka neil teinekord raskusi oma tahte realiseerimisega ja jällegi võib appi võtta. Grupi püsivuse seisukohalt tuleb enamuse-vähemuse vahekorrale enamuse diktaadi korral omistada erakordselt suur tähendus, mida suurem

on lõhe enamuse ja vähemuse vahel, seda väiksem on potentsiaal ühistegevuseks. Tuleb arvestada, et enamus ja vähemus ei ole sugugi homogeenised, siin muutub oluliseks seos võimuga ning üldiseks reeglina stabiilselt monoliitsem osa on tavaliselt võimule lähemal, opositsioonilise osa ühtsus muutub ajas, omades aeg-ajalt erilise ühtsuse hetki. Ajaloost on kahjuks tuntud juhtumid, kus enamuse sildi all püüab valitseda vähemus, jääb isegi mulje, et võim ja valitsemine genereerib püüdu vähemuse valitsemisele.

Muidugi võiks arutleda, miks on üldse tarvis vastuolusid, parim oleks eksisteerida nendeta. Kuid millisel moel on neid võimalik vältida? Läbi vastuolude on kulgenud meie ajalugu ning neid vältiva toimiva elamisreeglitiku loomine tundub peaaegu ületamatu raskusena. Kui aga vastuolud osutuvad tegelikult meie arengu peamiseks mootoriks, siis nende vältimine asetaks meid täiesti uude, kuid ka ettenägematusse olukorda.

Inimesed on koondunud arvukatesse rühmadesse, kus nad individuaalse minaga koos lasevad elada kollektiivsel minal ning saavad tõdeda, et osa inimestest on meie, ülejäänud aga nemad. Inimeste leukorraldus nõuab praegu igatihe kuulumist 3 ühendusse, nendeks on perekond, rahvus ja riik. Tuleb siingi tõdeda, et need ühendused ega ka inimeste kuulumine neisse ei ole absoluutselt stabiilsed. Meie eesmärgiks ei ole nende rühmade detailne ja täpne uurimine, püüaksime vaadelda vaid silmapaistvamaid momente meie kuulumisel nendesse ühendustesse. Perekonda ja riiki kuulumine ei tähenda põhimõtteliselt fataalset kulumist. Teatud eluetapist alates saab võimalikuks muuta oma perekondlikku ja riiklikku kuuluvust, üldjuhul seostub see inimese iseseisvumisega. Noorus tuleb läbi elada ühes perekonnas ja ühes riigis ning seejärel otsustada oma saatus. Osutub võimalikuks kellega luua uus perekond ning millise riigi hüvanguks tegutseda. Kui varem oli väga keeruline neid kuulumisi muuta, siis nüüd omistatakse igale inimesele suur vabadus, isegi õigus nende kuulumiste üle otsustamisel – need kuuluvad baasinimõiguste hulka. Ei ole kombeks vaidlustada vabadusi, kuid paraku tuginevad vabadused ikka õigustele, mis saavutatud väga erineval viisil, nii mõnigi kord toetudes “tugevama õigusele”. Eetilises plaanis asetavad suured vabadused inimesi keerulistesse olukordadesse, väga raskete, võrdvõimalikena tunduvate valikute ette ning selgete eelistuste puudumisel saavad võimalikuks ebaõnnestunud valikud, mille tulemuseks saab uus konflikt vabaduse ja moraali vahel kui mitte midagi halvemat. Niisiis nõuab vabadus inimestelt ka küpsust selle realiseerumisel, vastasel korral võib inimene muutuda vabaduse vangiks. Mitut perekonda võib inimene luua? Mitut riiki

või kodumaad saab üks inimene teenida? Need on igihaljad eetika küsimused, millistele üheseid vastuseid ei ole tänase päevani leitud.

Rahvus kujutab enesest teiselaadset inimeste ühendust. Kui inimene sünnib siia ilma, ning tema vanemad on ühest rahvusest, siis on tema rahvuslik kuuluvus otsustatud. Keerukam olukord tekib siis, kui vanemad on erinevatest rahvustest, sellisel juhtumil saab inimene ise enesele ka rahvusliku kuuluvuse valida. Ajaliselt peetakse inimese rahvuslikku kuuluvust absoluutseks, st. üldjuhul ei ole võimalik seda enam muuta. Kuid ka see põhimõte ei ole kaljukindel, näiteks olgu toodud migrantide rahvuslik kuuluvus, millist iseloomustavad mitmesugused võimalikud variandid. Sellisel juhul rahvusliku kuuluvuse muutus selgemini alles järgmistes põlvkondades. Erinevalt perekonnast ning eriti riigist ei ole rahvuse elu määratletud kuigi rangete ja täpsete reeglitega. Rahvus seostub enam traditsioonide kui seadustega, kuid eksisteerida ja areneda saab rahvus vaid tema liikmete tihedas kooselus nii ruumilises kui ajalises mõttes. Siiski kipub ka rahvuste stabiilsus üleüldise ja laiaulatusliku läbikäimise ajal loomulikult kahanema. Rahvusel on olnud ning püsib ka praegu oluline seos riiklusega: nad on üheks riikluse põhjuseks.

III (Riik)

Inimkonna elukorralduse keskne struktuur on riik. Ka riiki saab vaadelda kui gruppi, milles on ühendunud inimeste individuaalne ja kollektiivne tegevus ning kus valitsevad grupiviisilisele elule omased seaduspärasused. Kuid mõnes aspektis esineb riik väga eripärase, isegi ainulaadse grupina. Just siin on inimesed loonud ühenduse, mille teatud omadused on meist sügavalt võõrandunud ning valitsevad kindlalt nende üle. Maailma riiklik korraldus esineb praegu täiesti loomulikuna ja kindlalt nagu tõdemusedki, et vesi on märg ja päeval on valge.

Määratlegem riiki küllalt rangelt piiritletud territooriumina, kus alaliselt elavad inimesed omavad sarnaseid õigusi ja kohustusi. Seega tuleb igat riiki pidada ühe üldise idee konkreetselt realiseerunud võimaluseks, st. üks üldine idee omab teatud diapsoonis mitmeid realiseerumise viise. Üldiselt levinud arvamuse kohaselt ei ole inimesed alati elanud riikides, need hakkasid tekkima alles inimkonna teatud arenguastmel. Kuid see ei tähenda sugugi, nagu oleks siis tekkinud kogu inimkonna riiklik elukorraldus. Et suhtlemise viisid ja teed olid minevikus ajas ning ruumis piiratud, siis toimus tihedam lävimine vaid naabruses toimivate inimeste gruppide

vahel. Inimkond ei tunnetanud end tervikuna, see oli tuntav vaid väiksemates gruppides. Et üldse kuidagi organiseeruda, on siiski tarvilik kuidagi tervikut mõista ning see omakorda soodustas väiksemate grupeeringute tekkimist. Juba iidsetest aegadest jaotasid inimesed end meie ja nende hulka kuuluvaiks, selle jaotuse peamise põhjusena tuleb pidada ühist tegevust, ühist konkreetset võitlust eksistentsi eest. Seetõttu oli vägagi tõenäoline olukord, kus inimeste grupid ja rühmitused olid väga erinevate, isegi erilaadsete ühiselu reeglitega. Nagu mitmel korral varem oleme märkinud, on inimestevahelistes suhetes kaalukaimaks argumendiks olnud jõud, sagedasti omandab see isegi absoluutse argumendi tähenduse, sest see võib hävitada inimeste eksistentsi. Absoluutselt toimiv jõud saab olla kahe päritoluga: kas ümbritsevast loodusest või teistelt inimestelt, inimeste grupist genereeritud jõud. Need 2 tegurit ongi otsustavad, mis tookord inimeste grupeerumist, aga ka ümbergrupeerumist põhjustasid. Kui võrrelda 2 kõrvuti paiknevat kvalitatiivselt erineva elukorraldusega gruppi (riiki), siis nende omavaheliste suhete aluseks ei ole mitte niivõrd ühiskondlike suhete progress, vaid hoopiski kummagi riigi sõjariistade vägevus. Nende 2 grupi ja territooriumi ühinemise korral hakkavad uues riigis kehtima mitte paremad, vaid võitjate reeglid. Territooriumitega grupid võivad peale vallutuse ühineda küll mõnel teiselgi kaalutlusel: näiteks väga ebasoodsatesse looduslikesse tingimustesse sattumine, aga ka mitmest halvast naabrist kõige vähem halvema naabriga ühinemine. Vallutava grupi motiivid on samuti selged: rünnata selleks, et säilida; rünnata selleks, et tugevneda. Hoopis iseasi on rünnaku moraalne külg.

Kokkuvõtlikult öeldes on ümbergrupeerumiste sügavam põhjus selline inimese loomuse omadus kui rahulolematuus.

Maailmas oli ja on palju riike, mis oma territooriumilt ja rahvaarvult erinevad suuresti, kusjuures inimkonna ajalugu ei ole kinnitanud reeglit "mida suurem, seda tugevam". Riikide moodustumiseks tundub kõige loomulikum tee olema rahvuslikul alusel kujunenud riik. Sellisel juhul on kindlale territooriumile kogunenud üsna mitmete oluliste sarnaste tunnustega inimeste grupp. Maailmas on palju riike, mis ei ole rahvusriigid, parimateks näideteks olgu eurooplaste massilisest väljarändest tekkinud Ameerika riigid ning riigid, kus rahvused paiknevad suurema kompaktse grupina kindlal territooriumil. Mõlemat tüüpi mitterahvusriigi maades on ikkagi sagedased konfliktid rahvuslikul pinnal.

Rahvus eksisteerib grupina, mille liikmetel on tugev side ja ühtekuuluvus, selle peamised märgid oleksid kultuur ja keel, kuid enese range sulgemine mingile alale ei ole esmatähtis. Just rahvus on see grupp, mis salvestab inimeste kollektiivse ajaloo, kuid lisaks omab veel lisaks ka kollektiivset mälu. Mälu tõttu ei kao kunagi rahvuse kallal tehtud vägivald ning püsivad traditsioonid, mis ühendavad inimesi ühise idee nimel. Just rahvus(ed) määrab ühe või teise riigi eripära, tema stabiilsuse ja tugevuse. Nagu kõikide inimeste grupilise tegevuse liikides, nii ühenduvad ka riigis individuaalne ja kollektiivne keerukaks mitmekihiliseks organismiks. Väga oluline on riigis ka mitmesuguste "meie-nemad" vastuolude pidev toime.

Riigi moodustavad kindel hoolikalt määratletud territoorium ühes selle sees, peal ja kohal asuvaga ning sellises ruumis elavad inimesed. Muidugi on looduslikel tingimustel oluline koht riigi arengus, kuid olulisemana tundub siiski riigis elavate inimeste suutlikkus. Riigis elavad inimesed jagunevad hulgalistesse rühmadesse mitmesuguste tunnuste alusel. Järgnev loetelu esitab vaid mõned võimalikud jaotused:

mehed ja naised

kodanikud ja mittekodanikud

põhirahvus, vähemusrahvused

parteilased ja parteitud

lapsed, õppurid, töötajad, pensionärid jt.

Isegi vaid sellise hulga grupeerimistega tõdegem, et riigi iga elanik on mitmel põhjusel paratamatult asetatud korraga väga erinevatesse gruppidesse. Ning riigi ülesandeks olekski tagada kõikide inimeste, kõikide gruppide vägivallatu areng. Millised oleksid üldse võimalised kooskõla loomiseks erinevate inimeste ja erinevate gruppide vahel. Elus toimivaid võimalusi ei ole palju. Lihtsam on olukord siis, kui selgelt ähvardav oht on pidevalt hoomatav. Sellisel juhul suudab enamus koonduda ennast piirates ühise eesmärgi nimel. Keerukamaks läheb olukord siis, kui ei ole kõiki otseselt ähvardavat ohtu: sellisel juhul enamasti lahknevad väiksemate gruppide soovid, eesmärgid. Kõik sooviksid oma õigusi täielikumalt ellu viia, end enam esile nihutada. Enamusel juhtudest ei ole ühe või teise loodusliku kohustuse bioloogiline surve, pigem sunnib üheks või teiseks tegevuseks inimeste endi loodud reeglid, so. Sotsiaalne surve. Kuigi need sotsiaalsed reeglid ja kokkulepped on mingil moel looduslikku päritolu, erineb nende loomus tunduvalt loodusseaduste omast. Olulisemate erinevustena tuleks arvestada, et erinevalt ühisreegleist ei ole loodusseaduste loojaks inimene ning et ühiskonna reeglite kohustuslikkus ei ole absoluutse

iseloomuga, neid võib täita või ka eirata oma suva järgi ning olenevalt hulgast saatvaist asjaoludest võib osutada võimalikuks reeglite eiramine. Samuti tuleb silmas pidada, et erinevalt looduse reeglitest on võimalik ühiselu reeglite paljusus, nõnda tuleb ette, et üks ja sama inimene peab oma elus arvestama ja alluma mitmele reeglistikule, mis üksteisest võivad üsna erinevad olla või teinekord isegi välistada üksteist. Sellises reeglistike erisuses peitub samuti üks vastuolude ja konfliktide allikas mina ja meie tasanditel. Kui looduslik surve realiseerub oma paratamatul moel, siis sotsiaalse surve realiseerumine oma määramatusega evib iseenesest märksa nõrgemat toimet. Ilmselt seetõttu püütaksegi riigis tugevdada sotsiaalset survet ning ainsaks toimivaks võtteks saab pidada sundi teiste selleks *volitatud* inimeste poolt. Sotsiaalse surve eesmärgiks oleks ilmsesti riiklike struktuuride kindlustamine. Just äsja nimetasime riigi liikmete volitamist millekski, grupeerimine volitamise alusel saab riigile väga iseloomulikuks. Volitamise läbi omandab inimene mingis kitsas lõigus, eluvaldkonnas õiguse valitseda teisi inimesi, kusjuures muudes eluvaldkondades on volitatu positsioon samasugune ülejäänutega. Volitamine on riigis keskse tähendusega aktsioon ning volitamisest tulevad konfliktid võivad saada riigile koguni saatuslikeks. Inimloomuse eripära tõttu saab inimesi volitada suhteliselt kitsal tegevusalal, ilma et inimene ei kuritarvitaks oma volitusi. Volitamise puhul tuleb silmas pidada 2 olulist asjaolu: kõigepealt, millistel tingimustel toimub volitamine ning kuidas volitatu oma volituse ellu viib. Volitamise põhimõte toimib paljude elukutsete (arstid, juristid pedagoogid jt.) ning loomulikult ka riiki juhtivate struktuuride-gruppide moodustamisel -realiseerimisel.

Inimeste tegutsemisele riigis toimib ühiselu reeglistik. Kõige võimsamaks reeglite kogumiks on kuulutatud põhiseadus, kuid igapäevaelu mõjutab põhiseadus temas peituvast potentsiaalset märksa nõrgemini. Seadustes sisalduvad eeskirjad on enamasti piirava-keelava iseloomuga ning nad loovad tegutsemiseks teatud diapasoni. Seadustest üleastumine ei toimi inimesele iseenesest, vaid alles teiste inimeste sekkumine teosse või selle tagajärgedesse käivitab alles vastureaktsiooni ühiskonna poolt (Andres, mõtle “juriidilisele nihkele”!!) üleastuja korrale kutsumiseks, kusjuures erinevatel kordadel sooritatud ühetaoline tegu võib kaasa tuua täiesti erineva suhtumise ja karistuse. Põhiseadus määrab riigis elamise kõige olulisemad ühiskondlikud põhimõtted, detailsemad reeglid erinevateks elujuhtumiteks määratletakse konkreetsete seaduste ja koodeksitega. Põhiseadus määrab üksikisiku suhte riigiga, samuti korraldab see ka riigi juhtimisega seotud volitamised. Meid juhitakse igapäevaselt mitmel tasemel: kohalik omavalitsus, riigi valitsus, parlament. Seejuures püütakse iga juhtiva struktuuri volitusi üsna

täpselt sisuliselt ja ajaliselt piiritleda, sest pidevalt valitseb oht, et volitatud kasutavad oma volitusi kurjasti volitanute suhtes. Kõikides nendeks juhtimisteks oleme andnud enam või vähem vabatahtlikult oma volituse.

Valikvõtteks praegusel ajal volitamiseks tuleb pidada valimisi, mille käigus inimesed avaldavad oma arvamuse nende suhtes, kes püüdlevald saada võimumeesteks. Ka valimiste puhul on uute võimalike vastuolude sündimine paratamatu, sest olukord et kandidaat saab kõigi valijate hääled, kuulub ideaalide ja unistuste valda. Opositsiooni olemasolu tekitab küll paratamatult pinge, kuid samas on ta riigile, eriti tema liikmetele eluliselt tarvilik kaitsemehhanism, mis peaks takistama võimumeeste muutumist üliinimesteks.

Esimesel pilgul võib tunduda, et kui meil on head ja täpsed seadused, siis võimulolijail pole erilist võimu teiste üle. Arvestades aga ühiskonnareeglite omapära, tuleb tunnistada, et võimulolijad saavad teotsemiseks üsna laiad volitused ning reaalse vastutuse (loomulikult mitte moraalse vastutuse) määr on kindlasti väiksem kui tegutsemise võimalused. Ilmselt väga harva peavad valitud vastust andma oma tegude eest, nende tegude tulemused tuleb ikka rahval vastu võtta, läbi elada ja üle elada. Halvemal juhul on valitud sunnitud poliitikast lahkuma, enamasti jäävad nad ikkagi võimufäärde lähedale ning nende universaalseks õigustuseks saab nende valitus.

Loomulikult mõjutab riigi siseolukord tema suhteid teiste riikidega ning enamasti riikidevahelised suhted saavadki määratud antud riikide sisepoliitilisest staatusest. Nagu eespool öeldud, ei ole riik nii üldises kui ka konkreetses plaanis midagi igavest, ka riik on allutatud muutumisele ajas. Riigi püsümise alustagedeks tuleb pidada tema sisemist stabiilsust ja rahvusvahelist prestiizi, muutused neis mõlemas toovad kaasa muutusi ka riigis.

Me näeme inimeste riiklikus elukorralduses ulatuslikke vastuolusid, kuid reaalne ajalooline kogemus võimaldab ning võib-olla isegi tingib riikide olemasolu. Elamine riigis võimaldab meile nõ. "normaalse elu", st. tagab inimestele toidu, peavarju, kaitse looduse stiihia vastu; tagab kaitse teiste inimeste kui bioloogiliste olendite pealetungide eest; loob võimaluse tegutseda enese rahulduseks, võimaluse enese teostamiseks. Niisiis eksisteerib riik ka inimeste elukeskkonnana.

IV (Kokkuvõte)

Oleme meie ja on olemas riik. Aeg on lihvinud meile sellise elamise viisi nagu riik, õigemini oleme mõlemad aja lihvitud. Inimkond on jaotunud riikidesse ning see jaotus kannab paratamatut iseloomu, ei ole tema võimuses praegu muuta maailma korraldust, olulisimaks argumendiks ses suhtes on asjaolu, et inimkond ei tunneta ikkagi end tervikuna, hoolimata märgatavalt arenenud läbikäimise võimalustest. Inimkonna tehnoloogiline areng on loonud meile seninägematud võimalused liikumiseks ja sidepidamiseks, kuid samal ajal on see ahendanud inimese vahetut meelelist tegevust lähemas ümbruskonnas. Me teame, mis toimub New Yorgis, kuid ei oma mingit ettekujutust selle kohta, mis toimub kõrval majas või tänavas. Selline tendents saab soodsaks pinnaseks individualismile, püüdele eralduda. On kadumas piirangud vabaks liikumiseks kogu maakera ulatuses, inimene võib põhimõtteliselt oma elupaika valida, nimetatud põhimõtte on ju vääramatute inimõiguste hulka arvatud. Nimetatud piirangute kaotamine on märgatavalt kahandanud riikide isoleeritust. Tagajärjena leiab aset ulatuslik inimeste ümberasumine ning juhtivaks motiiviks on ikka majanduslik ning materiaalne küllus ja heaolu. Avaldatakse arvamust, et riik kui niisugune võib kaduda ning asenduda uut tüüpi inimeste ühendustega. Riik võib ju kaduda, kuid vastuolude paarid mina-meie ja meie-nemad ei kao kuhugile. Eelpool nimetatud protsessid lisavad vaid konkreetseid näid nendele vastuoludele ning süvendavad vanu vastasseise. Tuleb tunnistada, et vastasseisudes ja konfliktides peitubki "energia" liikumiseks ajas ja arenguks. Oluline on viis, kuidas see energia vabaneb ja rakendub. Siinkohal oleks paslik tuua analoogia tuumaenergiaga, mis võib vallanduda purustava plahvatusena, aga ka doseeritult, loomaks uusi väärtusi ja kvaliteete. Riik võiks toodud analoogias käituda tuumareaktorina, mis enamasti suudab ohjeldada tohutut energiat, kuid aeg-ajalt võib toimuda ka avariisid ja õnnetusigi. Siinkohal jääb vaid loota reaktori töökindlusele ning õnnele, et suuremad ebameeldivused meid väldiksid.

Paraku ei ole meie, inimesed, vaid riikidesse lahtunud, leidub teisigi tunnuseid, mis väga selgelt eristavad. Selliste tunnustena tulevad arvesse

sugu

nahavärvus (rass)

keel

rahvus

usutunnistus

Need tunnused evivad kõik üsna paratamatut iseloomu. Osa neist, bioloogilise geneesiga (sugu, nahavärvus) on absoluutselt paratamatud ega sõltu inimese suvast. Ülejäänud tunnuste järgi valik toimub enamasti samuti inimese tahtest hoolimata, sest valik leiab aset noores eas, isegi teadmatult, seotult eeskätt vanemate ning isegi varasemate põlvkondade tavade ja arusaamadega. Kui rahvus ja keel seostuvad kuidagi riiklusega, siis puhtbioloogiline rass ning puhtvaimne usk piiritlevad inimesi hoopis omal viisil. Seega kulgeb inimeste vahel terve hulk olulisi eraldusjooni, kus ei ole pidevalt valvel inimesed oma suuruses ja nõrkuses, vaid hoopiski võimsamad valvurid .....

Mingem nüüd alla ja segagem seal nende keel, et nad üksteise keelt ei mõistaks!

(1 Mo. 11:7)

---

* Idee loo kirjutamiseks tekkis 5. novembril 1991 ja arvatavasti valmis see 1992. aasta veebruaris. Algselt sai see saadetud Jaan Tõnissoni Instituudi esseekonkursile ja hiljem veel avaldamiseks mitmele poole, kuid alles nüüd (veebruar 2003) jõuab ta mu veebisaidi kaudu päevavalge kätte. 2010. aastal liigub ta teisele veebisaidile ilma ülevaatomiseta.